

musí mluvící připojit odůvodnění, na př. řekne-li: „Máme milovat ne tak, jak se praví v onom výroku, nýbrž jako bychom měli věčně milovat,“ musí dodat, „neboť ono prozrazuje člověka úskočného.“ Nebo ať se vyjádří také takto: „Mně se nelíbí známý výrok, neboť pravý přítel má tak milovat, jako by měl milovat věčně.“ A jiný příklad: „Rovněž neschvaluji výrok „Nic příliš“, neboť špatné lidi nelze příliš mnoho nenávidět.“

b. Průpovědi poskytují řečem velkou pomoc předně tím, že vyhovují nedostatečnému vzdělání posluchačů. Ti totiž mají radost z toho, jestliže řečník proslaví obecnou větu, jež se nahodile shoduje s míněním, jež oni sami mají o jednotlivé věci. Co tím míním, vysvětlím z dalšího výkladu a tím i zároveň, jak řečník má vyhledávat vhodné průpovědi a posluchače si získat. Průpověď totiž, jak jsme řekli nahoře, jest obecný výrok a lidem se líbí, je-li něco vysloveno obecně, co již dříve ve zvláštním případě bylo jejich míněním. Na příklad, má-li někdo zlé soušedly nebo nezdárné děti, rád přisvědčí řečníkovi, jestliže řekne: „Nic není obtížnějšího než sousedství,“ nebo „Nic není pošetilejšího než plodit děti.“ A tak se řečník musí snažit, aby hleděl vystihnout, jaké právě mínění o věcech posluchači již mají a podle toho se pak o nich obecně vyjadřovat.

To jest jedna výhoda, kterou poskytuje užívání průpovědí, ale je ještě jiná významnější; dodává totiž řečem ethického rázu. Takový ráz mají řeči, v nichž je zjevný řečníkův úmysl. To však působí všechny průpovědi, poněvadž každý, kdo vyslovuje určitou průpověď, vyslovuje tím obecnou zásadu o tom, pro co se má člověk v svém konání rozhodovat. A tak jsou-li uváděné průpovědi mravně dobré, působí, že i ten, kdo je vyslovuje, jeví se jako muž řádné povahy.

Tolik tedy o průpovědi, co jest, kolik má druhů, jak se jí má užívat a jaký prospěch poskytuje.

22. Enthymema.

O enthymematech promluvíme nejprve obecně, jak se mají hledat, a potom pojednáme o způsobech obecných hledisek (*topoi*), neboť obojí má různý tvar.

Že tedy enthymema jest sylogismem, řekli jsme dříve, rovněž, jak jest sylogismem a jak se rozlišuje od úsudků dialektických. V enthymematech se totiž nesmí vycházet z věty, jež jest myšlenkově vzdálena, ani se nemohou uvádět všechny střední členy; neboť v prvním případě by to pro délku bylo nejasné, v druhém by to byla mnohmluvnost, poněvadž by se říkalo, co je zřejmé. To pak je i důvod, proč nevzdělání lidé mluví před davem přesvědčivěji než lidé vzdělání, jak i básníci praví, že nevzdělání řeční před davem příměření. Neboť vzdělanci mluví obecně a otažitě, nevzdělání lidé však vycházejí z toho, co každý zná a co je mu blízké.

A tak řečník nemá tvořit úsudky ze všeho, co se pokládá za pravdivé, nýbrž z toho, co bylo nahoře vymezeno, tedy na př. z toho, co je v dosahu myšlenkového okruhu posuzujícího obecně, nebo těch, s jejichž míněním to souhlasí; a sice musí býti zjevno buď všem nebo aspoň většině, že ti, na něž se odvoláváme, jsou tohoto názoru. Rovněž řečník nemá usuzovati pouze z toho, co je nutné, nýbrž také z toho, co se děje zpravidla.

Předně tedy je třeba uvážiti, že musíme míti buď úplnou nebo aspoň částečnou znalost podstaty a povahy předmětu, o němž máme mluvit a utvořit sylogismus ať politický nebo nějaký jiný. Neboť nevíme-li o tom vůbec

nic, nemáme vůbec nic, z čeho bychom mohli vyvodit závěr. Jak bychom na př. mohli radit Athénanům, zda mají válčit či neválčit, kdybychom nevěděli, jaká jest jejich válečná síla, zda záleží v moci námořní, či v peším vojsku, anebo v obojím, a jak je silná, jaké jsou dále jejich důchody, nebo jací jsou jejich přátelé a nepřátelé, a konečně které války již vedli a s jakým výsledkem, a ostatní takové věci? Anebo jak bychom mohli míti na ně chvalořeč, kdybychom nic nevěděli o námořní bitvě u Salaminy nebo o bitvě u Marathonu, nebo o jejich službách o Herakleitovce, anebo něco jiného takového? Neboť každý, kdo má chvalořeč, pojednává o skutečných nebo domnělých činech a vlastnostech svého předmětu.

Stejně tak v hanlivých řečech vycházíme z opaku, přihlížeje k tomu, co se hanlivého vyskytuje buď skutečně nebo podle mínění lidí, jako na př. že si Athénané podmanili Helleny a že svými otroky učinili Aigüňany a Potidajské, ač spolu s nimi bojovali proti barbarům a v boji vynikli, a co jiného takového učinili, anebo jaký ještě jiný poklesek takového druhu na nich Ipí. A tak žalobci nebo obhájci hledí bráti odůvodnění žaloby a obhajoby z daných skutečností a okolností. Není v tom však žádného rozdílu, zda předmětem, o němž takto pojednáváme, jsou Athénané či Lakedaimoňané, nebo jednotlivý člověk anebo bůh; neboť i když někdo Achilleovi radí, jej chválí, haní, žaluje nebo obhajuje, musí vždy přihlížeti k daným nebo k domnělým skutečnostem a okolnostem, aby svou chvalořeč nebo hanu založil na tom, co jest na něm krásného nebo ošklivého, svou žalobu nebo obhajobu na tom, co vykonal spravedlivého nebo nespravedlivého, a aby svou radu zařídil podle toho, co je pro Achillea užitečné nebo škodlivé. Rovněž tak si počináme, je-li řeč o nějaké věci, na př. o spravedlnosti,

zda je něčím dobrým či není; i tu je třeba usuzovati z podstaty a vlastností spravedlnosti a dobra.

A tak, ježto se zdá, že si každý při dokazování takto vede, ať již užívá přesnějšího nebo volnějšího usuzování — neboť své důvody nebere ze všeho možného, nýbrž z podstaty a povahy každého jednotlivého předmětu, jak to vysvítá i z rozumových důvodů, že je nemůžno dokazovati něco jinak —, je zřejmo, že tu, jako v Topice, je předně nutno, abychom pro každý předmět měli pohotově vybranou sbírku důvodů pro možné a nejčastěji se vyskytující případy. Ale pro neočekávané případy jest vyhledávati týmž způsobem to, co se o tom dá říci, že se totiž pozornost neupíná k tomu, co je neurčité, nýbrž k podstatě věci, o níž je řeč, a že se omezuje na to, co je nejčastější a je věci nejbliže. Neboť čím větší znalost věci řečník má, tím je dokazování pro něho snazší, a čím je věci bližší, tím je vlastnější, případnější, a méně obecné. Obecným rozumím to, kdyby někdo Achillea chválil proto, že byl člověkem a jedním z polobohů a že vytáhl proti Iliu; neboť takové přívlasky náležejí ještě i mnoha jiným, a proto by taková chvalořeč na Achillea byla zrovna tak chvalořečí na Diomeda. Vlastním jest však to, co nepřísluší nikomu jinému než jenom Achilleovi, na př. že skolil Hektora, jenž byl z Trojanů nejudatnější, a Kykna, jenž všem zabránil přistáti, poněvadž byl nezranitelný, dále, že spolu s ostatními vytáhl do pole, ač byl z nich nejmladší a k této výpravě nebyl přísězně zavázán, a co ještě jest jiného takového.

To je tedy jeden a hlavní způsob výběru důkazů podle pravidel topiky a nyní pojednejme o základních prvcích entymemat; poznamenávám však, že základním prvkem

(*stoiceion*) a obecným hlediskem (*topos*) rozumím totéž.

Nejprve promluvíme o tom, o čem je nutno pojednati nejdříve. Jsou totiž dva druhy enthymemat; jedny slouží tomu, aby se dokázalo, že něco jest nebo není, druhé slouží vyvrácení, a obojí se rozlišují tak, jako v dialektice vyvrácení a dokazování. Dokazujícím enthymematem jest usuzování z uznávaných vět, vyvracejícím však záleží v tom, že se usuzováním dokazuje to, co není uznáváno.

Jsou nám tedy téměř známa obecná hlediska, co se týče různých druhů toho, co je užitečné a nutné; neboť jsme dříve podali výběr soudů pro každý zvláštní případ, takže již známe obecná hlediska, z nichž se mají tvořit enthymemata o tom, co jest dobré nebo špatné, krásné nebo ošklivé, spravedlivé nebo nespravedlivé, a rovněž o povaze, citech a duševním stavu lidí.

Dále ještě všeobecně pojednejme jiným způsobem o všech obecných hlediscích, a to tak, že zároveň označíme ta hlediska, jež se hodí k dokazování, a ta, jež k vyvrácení, anebo pokud je jich možno užiti pro zdánlivá enthymemata, jež však ve skutečnosti nejsou žádnými enthymematy, poněvadž v nich vůbec není usuzování. Až to objasníme, uvedeme bližší určení o popření a námitkách, z čeho se mají odvozovat pro vyvrácení enthymemat.

23. *Způsoby obecných hledisek, z nichž se odvozují enthymemata.*

Jedno obecné hledisko dokazovacích enthymemat odvozuje se z protikladů. Jest totiž třeba přihlížeti k tomu, zda protikladu přísluší protiklad, a nepřislouší-li, usuzo-

vati záporně, kladně však, přísluší-li, na příklad: „Býti rozumný je dobré, neboť býti nerozumný jest škodlivé.“ Nebo jako se praví v řeči za Messenského: „Jestliže válka zavimla naše nynější utrpení, musíme mírem zjednatí nápravu.“ Nebo:

„*Nebo právem není-li, bys hněvu propadl,
když bezděčně ti někdo učinil snad zlé,
tak rovněž nejsi díky povinen, když snad
ti dobro učinil, však jenom donucen.*“

Nebo:

„*Však v životě-li lidském často dochází
lež víry, musíš leckdy věřit opaku,
a co jest neuvěřitelné, pravdou jest.*“

Jiné hledisko vyplývá ze stejných obměn; neboť jim stejně musí něco příslušet nebo nepřislúseti, na příklad: „Ně všechno, co jest právem (*to dikaiton*), jest dobrem, neboť jinak by muselo býti dobrem také všechno, co se děje právem (*to dikaitós*); zatím však není žádoucí býti právem odsouzen k smrti.“

Opět jiné hledisko běře odůvodnění ze vzájemného vztahu. Jestliže je na příklad jisto, že jedna strana učinila něco správně a právem, tedy je nutno říci také o druhé, že to, co bylo učiněno, zakusila správně a právem; a jestliže jeden plným právem něco nařídil, provedl to druhý také plným právem. Tak na př. má pravdu výběřčí Diomedon, když řekl o nájemcích cla: „Není-li pro vás hanbou poplatky pronajmouti, není ani hanbou pro nás je najímat.“ A dále, jestliže se utrpení trpícího pokládá za správné a spravedlivé, musí se za takový pokladat i skutek pachatele; a naopak, jestliže čin pachatele, tedy i utrpení trpícího. Ale v tomto případě je možný i chybný závěr. Jestliže na př. někdo právem něco